

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΥΜΑΪΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΣΥΜΑΙΩΝ «ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ»

Τ Α Σ Υ Μ Α Ϊ Κ Α

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΤΟΜΟΣ Δ΄

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ
ΑΛΕΞ. Σ. ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΑ

ΑΘΗΝΑ 1984

Γ. Θ. ΒΕΡΓΩΤΗ

Η ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ ΣΤΗ ΣΥΜΗ (ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΚΩΔΙΚΑ 24 ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΤΗΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ)

Μελετώντας τὸν Κώδικα 24 τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Δωδεκανήσου διαπίστωσα ὅτι μεταξὺ τῶν ἄλλων¹ περιέχει ἀρκετὰ ἐνδιαφέροντα, ἴσως μάλιστα καὶ ἄγνωστα στοιχεῖα, ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἱατροφαρμακευτικὴ περίθαλψη στὴ Σύμη κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα τῶν ἐτῶν 1862 - 1882. Ἡ προσεκτικὴ μελέτη τῶν ἐγγράφων ποὺ περιέχει μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κατανοήσουμε τίς ἀνάγκες τῆς ἰδιωτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ νησιοῦ. Ἡ γνώση π.χ. τοῦ τρόπου παροχῆς τῆς υγειονομικῆς περιθάλψεως προσφέρει νέα διάσταση στὴν κοινοτικὴ ζωὴ τῶν Συμαίων καὶ προβάλλει κατὰ τρόπο ἄριστο καὶ ξεκάθαρα δημοκρατικὸ τὴν διοίκηση τοῦ νησιοῦ αὐτοῦ. Γι' αὐτὸ ἡ παρακάτω ἐκθεση παίρνει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ὅχι μόνον γιατί συμπληρώνει² τὰ ὑπάρχοντα γνωστά γιὰ τὸ θέμα στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ γιατί παρουσιάζει καὶ τὰ τυχόν ἄγνωστα.

Μὲ βάση τὰ στοιχεῖα ποὺ περιέχει ὁ Κώδικας 24 τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρ-

1. Γ. Θ. Βεργωτῆ, «Τὸ «Κοινὸν» τῆς Σύμης καὶ τὰ προβλήματα τῶν ἐτῶν 1862 - 1882», Τὰ Συμαϊκά, 2 (1974), σσ. 142 - 156. Τοῦ ἰδίου, «Ὁ Κώδιξ 24 τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Δωδεκανήσου καὶ οἱ περὶ προνομίων ἀγῶνες τῶν Συμαίων», Δωδεκανησιακὰ Χρονικά, 3 (1979), σσ. 141 - 151. Τοῦ ἰδίου, «Ὁ Κώδιξ 24 τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Δωδεκανήσου καὶ ἡ Ἐκπαίδευσις εἰς τὴν νῆσον Σύμην», Δωδεκανησιακὰ Χρονικά, 4 (1975) σσ. 182 - 191.

2. Π. Σκιαθίτη, «Ἡ ἱατροφαρμακευτικὴ περίθαλψις εἰς τὴν Σύμην κατὰ τὴν περίοδον τῆς δουλείας», Τὰ Συμαϊκά, 3 (1977), σσ. 236 - 243. «Ὅταν δημοσιεύθηκε ἡ ἐργασία τοῦ Π. Σκιαθίτη ἡ μετὰ χεῖρας ἐργασία εἶχε πιά ὀλοκληρωθεῖ, ἀλλὰ εὐτυχῶς αὐτὴ κάλυπτε μόνον μιὰ ἄλλη πλευρὰ τοῦ ἔργου τῆς Δημογεροντίας τῆς Σύμης, γι' αὐτὸ καὶ τὴν δημοσιεύω ὥς συμπλήρωμα ἐκείνης μιὰ καὶ στηρίζεται ἐπάνω σὲ ἐγγράφα τῆς ἐποχῆς ποὺ καλύπτει ὁ Κώδικας 24.

χείλου Δωδεκανήσου κατά την περίοδο των ετών 1862 - 1882 ή παροχή της ιατρικής και φαρμακευτικής περιθάλψεως στους κατοίκους της Σύμης φαίνεται ότι ήταν σοβαρή και πλήρης. Την περίοδο που εξετάζουμε υπηρέτησε στη Σύμη μια ομάδα γιατρών με αρκετά τυπικά και ουσιαστικά προσόντα, ή οποία πρόσφερε έργο αξιοζήλευτο.

Την ίδια περίοδο και το Φαρμακείο του νησιού ήταν πλαισιωμένο με φαρμακοποιό επιστήμονα και αν δεν πρόσφερε φάρμακα, είχε όμως τις πρώτες φαρμακευτικές ύλες, ευρωπαϊκής προελεύσεως, για την παρασκευή των κατάλληλων φαρμάκων προς αντιμετώπιση των διαφόρων χρονίων και εποχικών ασθενειών. Στη συνέχεια θα δούμε χωριστά τους γιατρούς και το έργο τους στη Σύμη και χωριστά το προσωπικό του κοινοτικού φαρμακείου και το φαρμακευτικό υλικό.

1. Η επιλογή των γιατρών από την Κοινότητα Σύμης

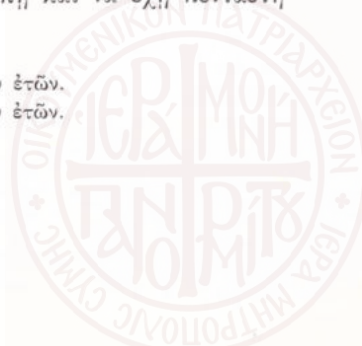
Η Δημογεροντία της Σύμης στην περίοδο των ετών 1862 - 1882, όπως συνάγεται από τον Κώδικα 24, για να εξασφαλίζει στους κατοίκους του νησιού, ντόπιους και ξένους, πλήρη ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, φρόντιζε να υπάρχουν πάντοτε δυο έμμισθοι κοινοτικοί γιατροί και ένας φαρμακοποιός. Η πρόσληψή τους γινόταν έπειτα από επιλογή μεταξύ των υποψηφίων ή με αναζήτηση των καλύτερων από τη Σμύρνη ή την Αθήνα. Το συμβόλαιο που υπογραφόταν είχε ισχύ ενός χρόνου με δυνατότητα ανανεώσεως, αρκεί να τηρούνταν και από τους δυο συμβαλλομένους οι όροι του συμβολαίου.

Κατά τη σύναψη του συμβολαίου έμπαιναν δυο βασικοί όροι: α') ο γιατρός υποχρεωνόταν να επισκέπτεται οποιοδήποτε άρρωστο Συμιακό και σε οποιαδήποτε ώρα του είκοσιτετραώρου «άμισθί»,³ και β') ο γιατρός υποχρεωνόταν να υπηρετεί αποκλειστικά και μόνο την Κοινότητα του νησιού.⁴

Η Δημογεροντία Σύμης φρόντιζε να βρίσκει έμπειρους παθολόγους γιατρούς που είχαν σπουδάσει στην Αθήνα ή στην Ευρώπη και είχαν συγχρόνως αρκετή προϋπηρεσία. Συνήθως ή έκλογή των γιατρών της Κοινότητας, τουλάχιστο για τα πιο παλιά χρόνια, γινόταν έπειτα από τη σύμφωνη γνώμη των καθηγητών της Ιατρικής Σχολής Αθηνών. Το έγγραφο 53 του έτους 1876 μάς πληροφορεί ότι ή Κοινότητα της Σύμης ανέθεσε «την φροντίδα εις τον κ. Ν. Οικονόμου ίνα μεταβή εις Αθήνας... ίνα ζητήση και λάβη θετικάς πληροφορίας, περί ειδήμονος ιατροῦ ὅστις νά φέρη δίπλωμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου και (νά) διέτριψεν ἐν Ευρώπη και νά ἔχη πενταετή

3. Συμφωνητικό αριθμ. 38, σ. 105 - 106 και έπομένων ετών.

4. Συμφωνητικό αριθμ. 38, σ. 105 - 106 και έπομένων ετών.

τουλάχιστον πείραν καὶ ὑπὸ ποῖον μισθὸν ἀναδέχεται νὰ ὑπηρετήσῃ ὡς ἱατρὸς τῆς Κοινότητος».⁵

Μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα ἀναθέτουν τὸ ἔτος 1877 στὸν Δημ. Ν. Κόντο νὰ πάει στὴ Σμύρνη καὶ ἂν εἶναι ἀνάγκη καὶ στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ βρεῖ καὶ νὰ συμφωνήσῃ δυὸ γιатρὸς ποὺ νὰ ἔχουν πτυχίον Ἑλληνικοῦ ἢ Εὐρωπαϊκοῦ Πανεπιστημίου, «νὰ διέτριψαν ἐν Εὐρώπῃ, νὰ ἔχωσι πενταετὴ τοῦλάχιστον πείραν καὶ ἀποδείξεις εὐδοκίμου ἐξασκήσεως εἰς τὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην, προσφέρει δὲ ἑκατέρῳ τῶν ἱατρῶν ἀνὰ 800 ἕως 1.000 ἀργυρᾶ Μετζίτια πληρωτέα ἀναλόγως κατὰ μῆνα».⁶

Παράλληλα μὲ τὶς ἐξουσιοδοτήσεις αὐτὲς ἡ Δημογεροντία ἔστελλε ἐπιστολὰς σὲ κατάλληλα πρόσωπα μὲ τὰ ὅποια νὰ συνεννοεῖται κάθε φορὰ ὁ πληρεξουσὸς τῆς. Ἡ Κοινότητα ζητοῦσε νὰ καλύπτει τὶς ἱατρικὰς ἀνάγκας τοῦ νησιοῦ, γι' αὐτὸ φρόντιζε νὰ βρίσκει «τοὺς καταλλήλους ἱατροὺς οἵτινες δέον νὰ ἔχωσι τὰ ἀπαιτούμενα πτυχία καὶ ἀποδείξεις εὐδοκίμου ἐξασκήσεως εἰς τὴν κλινικὴν, τὴν χειρουργικὴν καὶ τὴν μαιευτικὴν. Ὁ ἕτερος τῶν ἱατρῶν νὰ ἔχῃ ἐξασκήσεις καὶ ἀποδείξεις εἰ δυνατόν πρὸς τὴν ὀφθαλμολογίαν». Ὁ μισθὸς τῶν ἀναζητουμένων γιатρῶν καθοριζόταν σὲ ἀργυρᾶ Μετζίτια ἢ σὲ χρυσὰ εἰκοσόφραγκα.⁷ Κατὰ τὴν 10ετία τοῦ 1870 - 80 σημαντικὸ ρόλο διαδραμάτιζε γιὰ τὴν πρόσληψιν τῶν γιатρῶν τῆς Κοινότητος Σύμης ἡ γνώμη τῶν καθηγητῶν τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν Χαράλαμπος Πρετεντέρη—Τυπάλδου, Γεωργίου Καραμήτσα, Βούρου καὶ Ἀφεντούλη.

Παραθέτουμε σχετικὴ ἐπιστολὴ ποὺ ἀπευθύνθηκε στὸν πρῶτο ἀπὸ αὐτοὺς, γιὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν Δημ. Ν. Κόντο νὰ βρεῖ κατάλληλους γιатρὸς γιὰ τὴ Σύμη:

Ἄ Ἡ Κοινότης τῆς νήσου Σύμης

Πρὸς τὸν ἐξοχώτατον ἱατρὸν Κύρ. Κύριον

Χαράλαμπον Πρετεντέρην—Τυπάλδον,

καθηγητὴν τῆς κλινικῆς καὶ χειρουργικῆς.⁸ Εἰς Ἀθήνας.

Ἐξοχώτατε,

Ἡ ἀγαθὴ φήμη, ἣς παρὰ πᾶσι δικαίως ἀπολαύετε καὶ τὰ εὐμενῇ καὶ φιλόφρονι ἡμῶν αἰσθήματα, ἔπεισαν ἡμᾶς, ὅπως μετὰ θάρρους προσέλθωμεν τῇ ὑμετέρᾳ ἐξοχότητι, παρακαλοῦντες ὑμᾶς, ὅπως παράσχητε τῷ τῆς ὑμετέρας Κοινότητος πληρεξουσίῳ Κυρ. Δημητρίῳ Ν. Κόντῳ τὰς σοφὰς αὐτοῦ συμβουλὰς καὶ ὁδηγίας καὶ νὰ μὴν ἀρνηθῇτε τὴν ὑψηλὴν ἡμῶν

5. Σ. 211 - 212.

6. Ἐγγράφο ἀριθμ. 36, σ. 259 - 260.

7. Ἐγγράφο ἀριθμ. 37, σσ. 260 - 262.

8. Ἐγγράφο ἀριθμ. 38, σ. 262 - 263.

προστασίαν καὶ τὰς ἐκ τοῦ ἀτομικοῦ ὅμων ἀξιώματος ὠφελείας, ὁδηγοῦντες αὐτὸν εἰς τὴν ἐκλογὴν δύο εἰδημόνων καὶ καταλλήλων ἱατρῶν διὰ τὴν ἡμετέραν Κοινότητα.

Εὐελπιστοῦντες ὅτι θέλετε ἐκτελέσει τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν, προκειμένου μάλιστα περὶ ζητήματος ὅπερ ἀποβλέπει εἰς τὴν ὑπαρξιν ἡμῶν αὐτῶν. Ἐφ' ὧ καὶ διατελοῦντες ἐκφράζομεν ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἀπειρον εὐγνωμοσύνην ἡμῶν τε ἰδίᾳ καὶ συμπάσης ἐν γένει τῆς ἡμετέρας Κοινότητος.

Τῇ 22 Ἰουλίου 1877

Οἱ Σφραγιστοφύλακες
Ν. Ι. Διακοῦ
Κ. Φαρμακίδης
Ι. Κατριῶς

Ἡ Κοινότης
Σφραγίς
Ὁ Γραμματεὺς
Ν. Γ. Μαστορίδης

Οἱ Δημογέροντες
Ν. Κ. Κλαδάκης
Ν. Ἰω. Διακοῦ.»

Τὸ ἔτος 1878 ἡ φροντίδα ἐξευρέσεως γιатροῦ εἶχε ἀνατεθεῖ στὸν Δημογέροντα Ἀγαπητὸ Ζάγορα. Συγκεκριμένα ἡ Κοινότητα τὸν παρακάλεσε νὰ μεταβεῖ στὴ Σμύρνη καὶ ἂν ἦταν ἀνάγκη καὶ στὴν Ἀθήνα καὶ ἀνὰ εὐρὴ δύο πτυχιούχους ἱατρούς, μὲ πτυχία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἢ Εὐρωπαϊκοῦ τινὸς Πανεπιστημίου, νὰ διέτριψαν ἐν Εὐρώπῃ, νὰ ἔχωσι πενταετὴ τοῦλάχιστον πεῖραν καὶ ἀποδείξεις εὐδοκίμου ἐξασκήσεως εἰς τὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην, πρὸς δὲ καὶ ἄδειαν τοῦ ἐν Ἀθήναις ἑλληνικοῦ ἱατροσυνεδρίου, προσφέρει δὲ (ἡ Κοινότης) ἑκατέρῳ τῶν ἱατρῶν, ἕως χίλια ἀργυρᾶ Μετζίτια πληρωτέα ἀναλόγως κατὰ μῆνα». ⁹ Ἐπιπλέον ὁ Ἀγ. Ζάγορας ἐπιφορτίστηκε νὰ συμβουλευθεῖ διάφορα πρόσωπα στὴν Ἀθήνα ποὺ θὰ τὸν βοηθοῦσαν στὴν καλύτερη ἐκλογὴ τῶν γιатρῶν, γιατί ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς γιатρούς ἔπρεπε νὰ ἔχει γνώσεις στὴν ὀφθαλμολογία καὶ στὴ μαϊευτικὴ. ¹⁰

Τὸ ἔτος 1879 ὁ Σχολάρχης Σύμης Γεώργιος Ν. Πετρίδης εἶχε ἐπιφορτιστεῖ νὰ πάει ἀπὸ τὴ Σύρο, ὅπου βρισκόταν, στὴν Ἀθήνα καὶ μαζί μὲ τοὺς καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου νὰ βρεῖ ἕνα καλὸ γιатρό. ¹¹

Οἱ παραπάνω πληροφορίες δείχνουν μὲ πόση φροντίδα καὶ πόσο ἐνδιαφέρον, μὲ πόση σχολαστικότητά, θὰ λέγαμε, ἡ Κοινότητα τῆς Σύμης φρόντιζε νὰ ἐξασφαλίζει τὴν ὑγεία τῶν κατοίκων τοῦ νησιοῦ.

2. Οἱ γιатροὶ ποὺ ὑπηρετήσαν στὴ Σύμη ἀπὸ τὸ 1862 - 1882

Ἡ πρώτη γραπτὴ μαρτυρία γιὰ τὴν πρόσληψη γιатροῦ ἀπὸ τὴν Κοινότητα Σύμης καταχωρίζεται στὸν Κώδικα 24 μόλις τὸ ἔτος 1874. Ἔτσι τὸ

9. Ἐγγραφο ἀριθμ. 40, σ. 342 - 343.

10. Ἐγγραφο ἀριθμ. 41, σ. 344 - 345.

11. Ἐγγραφο ἀριθμ. 17, σ. 392.

πρώτο συμφωνητικό προσλήψεως κοινοτικού γιατροῦ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ γιατρός πού συνεβλήθη ὀνομάζεται Δημήτριος Πασχάλης. Ἐνα ἄλλο παρόμοιο συμφωνητικό γιὰ τὸ ἴδιο ἔτος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι προσλήφθηκε καὶ δεύτερος κοινοτικός ἱατρός· πρόκειται γιὰ τὸν Νικήτα Ν. Κλαδάκη.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ συμφωνητικό τῆς προσλήψεως τῶν γιατρῶν καὶ γι' αὐτὸ τὸ παραθέτουμε γιὰ δυὸ μάλιστα λόγους· α') γιὰτὶ εἶναι τὸ ἀρχαιότερο πού περιέχει ὁ Κώδικας καὶ β') γιὰτὶ μᾶς δίνει τὴ γενικὴ εἰκόνα τοῦ ἐτήσιου ἔργου τοῦ γιατροῦ στὴ Σύμη.

Ἡ Κοινότης Σύμης καὶ ὁ ἱατρός κύριος Δημήτριος Πασχάλης συνεβάλλοντο σήμερον ὡς ἑξῆς:¹²

«Α' Ὁ κ. Δημήτριος Πασχάλης ἀναδέχεται, ὑπόσχεται καὶ ὑποχρεοῦται νὰ ὑπηρετήσῃ ὡς δημοτικός ἱατρός τῆς νήσου ταύτης ἐπὶ ἓν ἔτος ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς 18ης τοῦ φθινοῦτος Σεπτεμβρίου ἔτους ἐνεστῶτος καὶ κατὰ συνέπειαν ὀφείλει ἵνα ἐπισκέπτηται μεθ' ὅλης τῆς ἀπαιτουμένης ἐπιμελείας, ζήλου καὶ δραστηριότητος ἀμυσθί ἅπαντας ἐν γένει τοὺς ἀσθενεῖς κατοίκους τῆς νήσου ταύτης παντὸς φύλου, τάξεως καὶ ἡλικίας ἀνευ ἐξαιρέσεως ἐν οἰαδήποτε ὥρᾳ προσκληθεῖς, καθὼς καὶ τοὺς πληρώνοντας καταβολὴν ἐκ τῶν ἐνταῦθα διαμενόντων ξένων· παρὰ δὲ τῶν λοιπῶν ξένων θέλει λαμβάνει τὰς ἐπισκέψεις του καὶ εἰδοποιεῖ τὴν Κοινότητα διὰ τὰ πρὸς αὐτοὺς ἐκ τοῦ δημοτικοῦ φαρμακείου διδόμενα φάρμακα.

Β'. Ἡ Κοινότης τῆς νήσου ταύτης, παραδεχομένη ὁμοφώνως τὰ ἀνωτέρω, ὑπόσχεται αὐτῷ ἐτήσιον μισθὸν ἐξ εἴκοσι τριῶν χιλιάδων γροσίων (23.000) προπληρωτέον κατὰ μῆνα εἰς τρέχοντα νομίσματα.

Γ'. Τὰ διὰ τοὺς ἀσθενεῖς διδόμενα φάρμακα θέλουνσι δίδοσθαι ἐκ τοῦ δημοτικοῦ φαρμακείου, διευθυνομένον ὑπὸ φαρμακοποιοῦ τῆς Κοινότητος.

Δ'. Ἀπαγορεύεται τῷ ἱατρῷ, ἵνα, ἐξελθὼν τῆς νήσου, μεταβῇ εἰς τι τῶν παρακειμένων μερῶν ἀνευ ἀδείας τῆς Κοινότητος.

Ε'. Ἀνὸ μῆνες πρὸ τῆς λήξεως τοῦ ἔτους ἀμφοτέρω τὰ μέρη ὀφείλουσι νὰ συνεννοηθῶσι περὶ ἐξακολουθήσεως ἢ μὴ τῶν συμφωνιῶν τῶν.

Στ'. Ὁ παραβάτης ὑπόκειται εἰς τὰς νομίμους ἀποζημιώσεις. Εἰς ἐνδειξιν ὅθεν συνετάχθη τὸ παρόν, ὅπερ ἀναγνωσθὲν ἐκκρινῶς καὶ μεγαλοφώνως εἰς ἐπὶ κόπον ὅλων ὑπεγράφη παρὰ τῶν Σφραγιστοφυλάκων,¹³ τῶν Δημογερόντων καὶ τοῦ Γραμματέως καὶ ἐσφραγίσθη τῇ τῆς Κοινότητος σφραγίδι, καταχωρισθὲν δὲ καὶ ἐν σελίσιν 103ῃ καὶ 104ῃ τοῦ τῆς Κοινότητος Κώδικος ὑπε-

12. Συμφωνητικό ἀριθμ. 37, σ. 103 - 104.

13. Οἱ δυὸ πρῶτοι ἀπὸ τοὺς Δημοτικούς Συμβούλους καὶ ὁ δεύτερος Δήμαρχος φύλαξαν τὰ τρία τεμάχια πού συνέθεταν τὴν κοινοτικὴ σφραγίδα· δηλαδὴ ἓνα τεμάχιο κρατοῦσε ὁ καθένας.

γράφη ιδιοχείρως ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ, σήμερον τὴν εἰκοστὴν ἐβδόμην τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἐβδομηκοστοῦ τετάρτου, ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος Παρασκευὴν κατὰ τὴν δεκάτην ὥραν πρὸ μεσημβρίας ἐν Σύμῃ.

Ὁ ἱατρός
Δ. Πασχάλης.»

Ὁ γιατρός Νικήτας Ν. Κλαδάκης προσλήφθηκε ἀπὸ τὴν Κοινότητα Σύμης ἀντὶ τοῦ ἐτήσιου ποσοῦ τῶν 18.000 γροσιῶν.¹⁴

Τὸν Αὐγούστο τοῦ ἔτους 1875 ὁ γιατρός Δ. Πασχάλης¹⁵ ἀνάνεωσε τὴ σύμβασή του μετὰ τὴν Κοινότητα τῆς Σύμης μετὰ ἐτήσιο μισθὸ 21.000 γρόσια. Ἐπίσης τὴ σύμβασή του ἀνάνεωσε καὶ ὁ Ν. Ν. Κλαδάκης¹⁶ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ ἴδιου ἔτους μετὰ ἐτήσιο μισθὸ 18.600 γρόσια.

Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ ἔτους 1876 ἀνάνεωσε πάλι τὴ σύμβασή του ὁ γιατρός Δ. Πασχάλης¹⁷ καθὼς καὶ ὁ Ν. Ν. Κλαδάκης¹⁸ μετὰ ἐτήσιο μισθὸ 21.000 γρόσια ὁ πρῶτος καὶ 18.600 γρόσια ὁ δεύτερος. Ἔτσι ἡ Κοινότητα τῆς Σύμης δὲν ἄλλαξε γιατρούς.

Τὸ ἔτος 1877 ὑπηρετοῦσε στὴ Σύμη ὁ γιατρός Στ. Σ. Σαριδάκης¹⁹ γιὰ τὴν ἀνανέωση τῆς θητείας του ὅμως τὸ ἔτος 1878 εἶχε ὑποβάλει νέους ὅρους ποὺ δὲν τοὺς δέχτηκε ἡ Κοινότητα καὶ ἔτσι μᾶλλον ἔφυγε ἀπὸ τὸ νησί. Ἐπίσης δὲν ἀνάνεωσε τὸ συμβόλαιό του ὁ γιατρός Εὐστάθιος Πινατόρος²⁰ πιθανώτατα γιὰ τὸν ἴδιο λόγο.

Τὸ ἔτος 1878 ξαναβρίσκουμε τὸν Ν. Ν. Κλαδάκη ὡς κοινοτικὸν γιατρὸν στὴ Σύμη μετὰ ἐτήσιο μισθὸ 217 εἰκοσόφραγκα.²¹ Τὴν ἴδια ἐποχὴ ὑπηρετοῦσε στὴ Σύμη καὶ ὁ γιατρός Νικόλαος Καμπανάκης.²²

14. Συμφωνητικὸ ἀριθμ. 38, σ. 105 - 106.

15. Συμφωνητικὸ ἀριθμ. 85, σ. 137 - 138.

16. Συμφωνητικὸ ἀριθμ. 86, σ. 139 - 140. Συνεπῶς ἡ πληροφορία τοῦ Π. Σιαθίτη ὅτι ἡ ἐκλογὴ τῶν γιατρῶν ἀπὸ τὴν Κοινότητα Σύμης ἐγένετο τὴν 21ην Νοεμβρίου κάθε χρόνον φαίνεται νὰ εἶναι τουλάχιστον μεταγενέστερη (Πρβλ. Π. Σιαθίτη, ὁ.π., σ. 239).

17. Συμφωνητικὸ 61, σ. 218 - 219.

18. Συμφωνητικὸ 62, σ. 219 - 220.

19. Ἐγγραφο 31/114, σ. 230.

20. Ἐγγραφο 37, σ. 339. Ὁ γιατρός Εὐστ. Πινατόρος μετὰ τὴν ἀναχώρησή του ἀπὸ τὴ Σύμη ἐγκαταστάθηκε στὴ Ρόδο καὶ πρόσφερε πολὺτιμες ὑπηρεσίες στὴν Ἐκπαίδευση τοῦ νησιοῦ ὡς μέλος τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς ποὺ συγκρότησε ὕστερα ἀπὸ μερικὰ χρόνια ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰωακείμ Βαλασιάδης τὸ ἔτος 1902 (Πρβλ. Γ. Θ. Βεργῶτῃ, Ἡ Ἐκπαίδευσις εἰς τὴν νῆσον Ρόδον, Ἀθήναι 1972, σ. 40 - 43).

21. Συμφωνητικὸ ἀριθμ. 62, σ. 375 - 376.

22. Συμφωνητικὸ ἀριθμ. 86, σ. 488 - 489 καὶ 15, σ. 509 - 511.

Τὸ ἔτος 1879 φαίνεται ὅτι ὑπηρετοῦσαν στὴ Σύμη καὶ γιατροὶ ποὺ δὲν εἶχαν συμβληθεῖ μὲ τὴν Κοινότητα. Ἔτσι δὲ γνωρίζουμε τί ἔγινε μὲ τὴν ἀνανέωση τῶν γιατρῶν Ν. Ν. Κλαδάκης καὶ Ν. Καμπανάκης. Πληροφοροῦμεθα ὅμως ὅτι τὸ Μάρτιο τοῦ ἔτους 1879 ἀποχωρεῖ ἀπὸ τὸ νησί ὁ γιατρὸς Β. Πατρίκιος.²³

Τὸ ἔτος 1880 ξαναβρίσκουμε τοὺς γιατροὺς Ν. Καμπανάκη καὶ Ν. Ν. Κλαδάκη νὰ ὑπηρετοῦν στὴ Σύμη. Ἐπίσης πληροφοροῦμεθα ὅτι στοὺς γιατροὺς αὐτοὺς εἶχαν ἀνατεθεῖ καὶ πρόσθετα ἱατρικὰ καθήκοντα ὥπως π.χ. ἡ ὑγειονομικὴ παρακολούθηση τοῦ νησιοῦ. Εἰδικότερα οἱ γιατροὶ «ἐκ συμφώνου ἐπιβλέπουσι τὴν ὑγιεινὴν κατάστασιν τοῦ τόπου, διαβιβάζοντες πρὸς τὴν Δημογεροντίαν πᾶν ὅ,τι θεωρήσωσιν, ὅτι δεόν νὰ προληφθῇ πρὸς διατήρησιν τῆς υἱείας τῶν κατοίκων».²⁴

Τὸ ἔτος 1881 ὑπηρέτησαν στὴ Σύμη ὁ Ν. Καμπανάκης²⁵ μὲ ἐτήσιο μισθὸ 12.000 ἀργυρὰ Μετζίτια καθὼς καὶ ὁ Ν. Ν. Κλαδάκης.

Τὸ ἔτος 1882 ἀνανέωσαν τὰ συμβόλαιά τους οἱ γιατροὶ Ν. Καμπανάκης²⁶ καὶ ὁ Ν. Ν. Κλαδάκης μὲ ἐτήσιο μισθὸ ὁ καθένας 12.000 ἀργυρὰ Μετζίτια.

Μὲ τίς πληροφορίες ποὺ προσφέρει ὁ Κώδικας 24 τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Δωδεκανήσου φαίνεται ὅτι στὴν Κοινότητα τῆς Σύμης ὑπηρέτησαν ἀρκετοὶ γιατροὶ κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 1862 - 1882. Αὐτοὶ κατὰ σειρὰν ἦταν : 1) ὁ Δημήτριος Πασχάλης (1874 - 1876), 2) ὁ Νικήτας Κλαδάκης (1874 - 1876, 1878, 1880 - 1882), 3) ὁ Στ. Σ. Σαριδάκης (1877), 4) ὁ Εὐστάθιος Πινατόρος (1877), 5) ὁ Ν. Καμπανάκης (1878, 1880, 1881 - 1882) καὶ 6) ὁ Β. Πατρίκιος (1879).

Οἱ πληροφορίες αὐτὲς πλουτίζουν, νομίζουμε, τίς γνώσεις μας γύρω ἀπὸ τὴν ὑγειονομικὴ περίθαλψη τοῦ νησιοῦ καὶ προβάλλουν τὴν ὁργάνωση καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Δημογεροντίας.

3. Πληροφορίες γιὰ τὸ Φαρμακεῖο τῆς Κοινότητας Σύμης

Παράλληλα μὲ τὴν ἱατρικὴ βαδίζει καὶ ἡ φαρμακευτικὴ περίθαλψη. Ἀπὸ τὸ Δημοτικὸ Φαρμακεῖο ἐπαιρναν δωρεὰν φάρμακα ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ κάτοικοι τοῦ νησιοῦ,²⁷ μάλιστα ὄχι μόνον οἱ ντόπιοι ἀλλὰ καὶ οἱ ξένοι, ὅσοι κατοικοῦσαν στὸ νησί. Ἡ δωρεὰν παροχὴ τῶν φαρμάκων στοὺς ξένους ἄρχισε

23. Ἐγγραφο ἀριθμ. 17, σ. 392.

24. Συμφωνητικὸ ἀριθμ. 86, σ. 488 - 489 καὶ 15, σ. 509 - 511.

25. Συμφωνητικὸ ἀριθμ. 29, σ. 411 - 412.

26. Συμφωνητικὸ ἀριθμ. 15, σ. 611 - 613.

27. Συμφωνητικὸ ἀριθμ. 37, σ. 103. 85, σ. 137. 61, σ. 218. 38, σ. 105. 86, σ. 139 - 140. 62, σ. 220. 29, σ. 410 - 411. 62, σ. 375. 86, σ. 448. 15, σ. 150.

τὸ ἔτος 1879, ὅμως οἱ γιατροὶ ποὺ τοὺς θεράπευαν ἔπρεπε νὰ σημειώνουν ἐπάνω στὴ συνταγὴ τὸ ὄνομα τοῦ ἀσθενῆ.²⁸

Ἀπὸ ἔγγραφο ποὺ δημοσιεύεται στὸ τέλος τῆς ἐργασίας τοῦ Π. Σκια-
θίτη²⁹ φαίνεται ὅτι τὸ Δημοτικὸ Φαρμακεῖο τῆς Σύμης ἦταν σὲ λειτουργία
πρὶν τὸ ἔτος 1863. Στὸν Κώδικα 24 ὅμως δὲν ὑπάρχει καμιά πληροφορία
σχετικὴ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ ἕως τὸ ἔτος 1876. Τὸ ἔτος αὐτὸ συναντοῦμε τὸ
ὑπ' ἀριθμ. 64 συμφωνητικὸ ἔγγραφο ποὺ μιλάει γιὰ τὸ διορισμὸ τοῦ Κ. Δ.
Κώτη ὡς βοηθοῦ τοῦ Φαρμακοποιοῦ στὸ Δημοτικὸ Φαρμακεῖο Σύμης, μὲ
ἐτήσιο μάλιστα μισθὸ 2.000 γρόσια καὶ τὴν ὑποχρέωση νὰ κάμνει «ὅ,τι ἤθελε
διαταχθεῖ παρὰ τούτου (τοῦ φαρμακοποιοῦ) συμμορφούμενος πάντοτε μὲ τὸν
τοῦ Φαρμακείου κανονισμόν».³⁰

Ἀπὸ τὸν ἴδιο Κώδικα πληροφοροῦμεθα ὅτι τὸ ἴδιο ἔτος 1876 ἡ Κοινό-
τητα τῆς Σύμης εἶχε ἀναθέσει στὸν Μ. Οἰκονόμου νὰ πάει στὴν Ἀθήνα καὶ
νὰ συμφωνήσῃ τὴν πρόσληψή τοῦ Μ. Παχωποῦ³¹ ὡς φαρμακοποιοῦ τοῦ Δη-
μοτικοῦ Φαρμακείου μὲ ἐτήσιο μισθὸ «μέχρι εἴκοσι» εἰκοσόφραγκα. Τὸ
ἔτος 1877 βρίσκουμε συμφωνητικὸ μὲ τὸ ὁποῖο συμβάλλονται ἡ Κοινότητα
Σύμης καὶ ὁ Μ. Παχωπὸς γιὰ ἓνα ἔτος, μὲ τὴν ὑποχρέωση ὁ δεῦτερος νὰ
ὑπηρετήσῃ ἓνα χρόνο «ἀόκνως καὶ ἐπιμελῶς καὶ καθ' οἰκονομίαν ὥραν προσ-
κληθῇ ἢ ἐμφανισθῇ ἱατρικὴ συνταγὴ».³² Τὸ ἔτος 1878 ὁ Μ. Παχωπὸς ἀνανεώ-
νει τὸ συμβόλαιό του μὲ ἐτήσιο μισθὸ 7.416 γρόσια καὶ μὲ τὴν ὑποχρέωση :
α') νὰ ἐργάζεται στὸ Δημοτικὸ Φαρμακεῖο «ἐκτελὼν τὰς συνταγὰς τῶν δη-
μοτικῶν ἱατρῶν, ὡς καὶ τῶν ἄλλων ἀνεγνωρισμένων παρὰ τῆς Κοινότητος
ἱατρῶν...», β') νὰ «κρατῇ τακτικῶς τὸν λογαριασμὸν τῶν εἰσερχομένων
φαρμάκων, ὡς καὶ τὸν λογαριασμὸν τῆς καταναλώσεως, καὶ γ') νὰ μὴ «χο-
ρηγῇ φάρμακα πρὸς ξένους ἀσθενεῖς», ἀφοῦ προηγουμένως δὲν λάβει «ἄδειαν
ἐπὶ τούτῳ παρὰ τῆς Δημογεροντίας».³³

Τὸ ἔτος 1880 ὁ Μ. Παχωπὸς ἀνανεώνει τὸ συμβόλαιό του καὶ συνεχί-
ζει νὰ ὑπηρετεῖ στὸ Δημοτικὸ Φαρμακεῖο Σύμης μὲ τὶς ἴδιες ὅπως καὶ προ-
ηγουμένως ὑποχρεώσεις. Τὸ ὕψος τοῦ μισθοῦ του εἶναι καὶ πάλι 7.416 γρόσια.

Ἀπὸ τὸ ἴδιο συμβόλαιο πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ Μ. Παχωπὸς, γιὰ νὰ
ἀνταπεξέλθῃ στὰ ἐξοδα τῶν σπουδῶν του στὴν Ἀθήνα, εἶχε δανειστεῖ χρή-

28. Συμφωνητικὰ ἀριθμ. 29, σ. 410 - 411. 86, σ. 488. 15, σ. 510. 15, σ. 612. Ἐ-
πίσης οἱ ξένοι ποὺ δὲν πλήρωναν «καταβολὴν» ὀφείλαν νὰ πληρώνουν τὴν ἐπίσκεψή τοῦ
γιατροῦ (Πρβλ. Συμφωνητικὰ ἀριθμ. 37, σ. 103 - 104. 29, σ. 410 - 412. 15, σ. 509 - 511).

29. Ὁ.π., ἐν Συμιακά, 3 (1977), σ. 240 - 241.

30. Σ. 223. Ἀπὸ τὸ συμφωνητικὸ προκύπτει ὅτι τὸ Δημοτικὸ Φαρμακεῖο Σύμης
λειτούργησε μὲ βάση εἰδικὸ Κανονισμό.

31. Ἐγγραφα ἀριθμ. 52, σ. 210 - 211. 53, σ. 211 - 212.

32. Συμφωνητικὸ ἀριθμ. 54, σ. 282 - 283.

33. Συμφωνητικὸ ἀριθμ. 42, σ. 346 - 347.

ματα από πλούσιους Συμιακούς. Καί για να εξοφληθεῖ τὸ χρέος του αὐτό, τόσο στὸ συμβόλαιο τοῦ ἔτους 1880, ὅσο καὶ τοῦ 1881 ποὺ εἶχε συνάψει μετὴν Κοινότητα, εἶχε περιληφθεῖ παράγραφος ποὺ ἀπὸ τὸ μισθὸ του ἡ Κοινότητα θὰ κρατοῦσε κάθε χρόνο ποσὸ 2.350 γροσιῶν ὑπὲρ τῶν συνδραμόντων αὐτῶ ὅπως σπουδάσῃ». ³⁴

4. Ἡ προμήθεια τῶν φαρμάκων

Ἡ προμήθεια τοῦ φαρμακευτικοῦ ὕλικου γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ τοῦ Δημοτικοῦ Φαρμακείου τῆς Σύμης γινόταν ἀπὸ τοὺς Φαρμακευτικούς Οἰκοὺς τῶν Παρισίων καὶ ἔφθανε στὸ νησί διὰ μέσου Μασσαλίας ³⁵ καὶ Σμύρνης. ³⁶ Τὸ ἔτος 1878 βρίσκουμε στὸν Κώδικα 24 ἔγγραφο ποὺ ὁμιλεῖ γιὰ τὸ ἄνοιγμα τοῦ λογαριασμοῦ τῆς Κοινότητος Σύμης καὶ ἀφορᾷ τὴν ἀγορὰ φαρμάκων ἀπὸ τὸ Φαρμακευτικὸ Οἶκο τῶν Παρισίων Dorvault et Cie. Ἀπὸ τὸ ἴδιο ἔγγραφο πληροφοροῦμεθα ἐπίσης ὅτι ἡ Κοινότητα τῆς Σύμης παρακαλεῖ τὸν διευθυντὴ τοῦ Φαρμακευτικοῦ Οἴκου νὰ ἀποστείλει μετὰ τὸ ἀτμόπλοιο τῆς γραμμῆς ποσότητα φαρμακευτικοῦ ὕλικου στὴ Σμύρνη, στὸν Α. Joly, γιὰ λογαριασμὸ τῆς Κοινότητος. Στὸ ἔγγραφο αὐτὸ μάλιστα φαίνεται καὶ τὸ ἐτήσιο ὕψος δαπανῶν γιὰ παραγγελίες φαρμακευτικοῦ ὕλικου. Τὸ ἔτος 1878 τὸ ὕψος αὐτὸ εἶχε φθάσει στὸ ποσὸ τῶν 10.000 γαλλικῶν φράγκων. ³⁷ Ἐπειδὴ ὅμως ὁ πράκτορας στὴ Σύμη ἔπαιρνε προμήθεια 4% ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων, γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἡ Κοινότητα μετὰ ἄλλη ἐπιστολὴ της παρακαλεῖ τὸ Φαρμακευτικὸ Οἶκο Dorvault et Cie νὰ στέλνει τὶς παραγγελίες κατ'εὐθείαν στὴ Σύμη, ὥστε ἡ Κοινότητα νὰ κερδίζει τὴν ἐπὶ πλεόν ἐπιβάρυνση τῆς προμήθειας. ³⁸

Τὸ ἔτος 1879 ἡ Κοινότητα τῆς Σύμης ἄνοιξε λογαριασμὸ ἀγορᾶς φαρμακευτικοῦ ὕλικου καὶ μετὰ τὸν φαρμακευτικὸ Οἶκο Em. Genevoix et Cie τῶν Παρισίων. Τὸ ὕψος τῆς παραγγελίας τοῦ φαρμακευτικοῦ ὕλικου πρὸς τὸν Οἶκο αὐτὸ ἔφθασε τὸ ποσὸ τῶν 4.390,35 γαλλικῶν φράγκων. ³⁹ Ἀπὸ τότε καὶ σύμφωνα μετὰ τὶς πληροφορίες τοῦ Κώδικα 24 ἡ Κοινότητα τῆς Σύμης συνεχίζει νὰ συνεργάζεται ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο μετὰ τὸ Φαρμακευτικὸ Οἶκο Em. Genevoix et Cie.

34. Συμφωνητικὰ ἀριθμ. 44, σ. 547 - 549, 57, 58, σ. 642 - 643.

35. Ἐγγραφο 83/329, σ. 592 (γαλλιστί).

36. Ἐγγραφο ἀριθμ. 61, σ. 373 - 375 (γαλλιστί).

37. Ἐγγραφο ἀριθμ. 61, σ. 373 - 375 (γαλλιστί).

38. Ἐγγραφο 1/10, σ. 379 - 380 (γαλλιστί).

39. Ἐγγραφο 50/121, σ. 441 - 442 (γαλλιστί).

Τὰ φάρμακα ⁴⁰ πού ἀναφέρονται ⁴¹ στὸν Κώδικα 24 ἀποτελοῦν φαρμακευτικὲς οὐσίες πού προέρχονται ἀπὸ τὸ ζωικό, φυτικὸ καὶ ὀρυκτὸ πλοῦτο τῆς φύσεως. Οἱ οὐσίες αὐτὲς χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τοὺς φαρμακοποιοὺς ὡς πρῶτες ὕλεις γιὰ τὴν παρασκευὴ ἰδιοσκευασμάτων σύμφωνα μὲ τὶς ἱατρικὲς συνταγές. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐπιτυγχάνοταν στενὴ συνεργασία θεραπευτῆ γιατροῦ καὶ φαρμακοποιοῦ πού ἀπόβλεπε στὸ καλὺτερο θεραπευτικὸ ἀποτέλεσμα καὶ τὴν ἀποφυγὴ τῶν παρενεργειῶν πού παρατηροῦνται μερικὲς φορὲς στὰ βιομηχανικὰ ἰδιοσκευάσματα.

Ἡ φαρμακολογικὴ ἐνέργεια τῶν «γαληνικῶν» αὐτῶν παρασκευασμάτων ἀπέβλεπε στὴν καταπολέμηση τῶν συμπτωμάτων διαφόρων παθήσεων, τῶν ὀργανικῶν συμπτωμάτων τοῦ ἀναπνευστικοῦ, τοῦ πεπτικοῦ, τοῦ κυκλοφοριακοῦ, τοῦ νευρικοῦ κ.λπ. συστήματος τοῦ ἀνθρώπινου ὀργανισμοῦ καὶ δίνονταν στὸν ἀσθενὴ γιὰ χρῆση : 1) ἐσωτερικὴ μὲ μορφὴ σιροπιοῦ, ὑποθέτων, καταποτιῶν, σταγόνων κ.λπ. πρὶν ἢ καὶ μετὰ ἀπὸ τὸ φαγητὸ καὶ 2) ἐξωτερικὴ γιὰ ἐπαλείψεις, ἐντριβές κ.λπ. γιὰ διάφορες νευραλγικὲς, μυαλγικὲς καὶ ἄλλες παθήσεις τοῦ δέρματος. Ἀπὸ τὴν πορεία μάλιστα τῆς ἀσθένειας καὶ τοῦ θεραπευτικοῦ ἀποτελέσματος ὁ θεραπευτὴς γιατρός μαζί μὲ τὸν παρασκευαστὴ φαρμακοποιοὺ μποροῦσε νὰ ἐλέγξει τὴ φαρμακολογικὴ ἐνέργεια τῶν χρησιμοποιουμένων φαρμακευτικῶν οὐσιῶν καὶ ἀνάλογα νὰ βγάλει τὰ σωστὰ συμπεράσματα γιὰ τὴν ἐφαρμοζομένη θεραπευτικὴ ἀγωγὴ γιὰ τὸ καλὸ τῶν μελῶν τῆς Συμαϊκῆς Κοινότητας.

40. Οἱ πληροφορίες αὐτὲς πού ἀκολουθοῦν προέρχονται ἀπὸ τὸν παιδίατρο δρ. Γεώργιο Σ. Περδικάκη ὅστερα ἀπὸ μελέτῃ πού ἔκαμε ἐπάνω στοὺς καταλόγους τοῦ φαρμακευτικοῦ ὕλικου πού τοῦ ἔδωσα παίρνοντάς τους ἀπὸ τὰ περιεχόμενα τοῦ Κώδικος 24. Τὸν εὐχαριστῶ ιδιαίτερα γιὰ τὴ συμβολή του αὐτὴ στὴν ἀρτιότερη ἐμφάνιση τῆς ἐργασίας μου.

41. Ὁ Κώδικας περιέχει μιὰ σειρά καταλόγων πού βρίσκονται στὶς σελίδες 396 - 397, 357, 472 - 473, 503 - 506, 573 - 574.